

DİLEK KİPLERİ VE ZAMAN KAVRAMI *

Yard. Doç. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

ÖZET

Dilek kiplerinde zaman kavramının olmayışı, bu çekimdeki eylemlerde zaman kavramının olmadığı anlamına gelmemektedir. Bir işin, oluşun, kılışın gerçekleşmesi için zaman ve hareketi yapan olmazsa olmaz türünden bir koşuldur. Bu nedenle ister eylem kökü, ister eylem gövdesi, isterse bileşik eylem tabanı olsun, tüm eylemler, içlerinde bir zaman kavramı taşırlar ve edilgenlik eki almamış tüm eylemler etkendir. Ne var ki, eylem tabanlarında zaman da, kişi de soyuttur. İşte eylemlerin aldıkları zaman / kip + kişi eklerinin temel görevleri; eylemde zaten var olan zaman ve kişiyi bir derece somutlaştırmaktır. Cümlelerde bulunan zaman bildiren yapılar da, zaman / kip eklerinin bildirdikleri bir ölçüde somut olan zamanı iyice belirginleştirmek için görev alırlar. Yargısız eylemlerin bile zamanından söz edildiği bir ortamda dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlerin zamanından nasıl söz edilemez? Ya da nasıl bir belirsizlikten söz edilir? Dil birimleri adlandırılırken ilişki kurdukları diğer dil birimlerinden destek alınır. Çünkü hiçbir dil birimi –buna cümle de dahil– iletişimde tek başına kullanılamaz. Her dil birimi, bir diğerinin bildirdiği bilgiyi desteklemek üzere vardır. Bu nedenle, kurdukları cümlelerde zaman ifade eden sözcükler / sözcük öbekleri olsun olmasın dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlerin gelecek zamanı işaret ettiğinden söz edilebilir.

anahtar sözcükler

zaman, dilek kipleri, bitmiş eylem, bitmemiş eylem

Türkçede eylem çekimi; **eylem kök ya da gövdesi + eylem çekim ekleri** <eylem kök ya da gövdesi + kip eki + kişi eki formülüne göre yapılır. Bu biçimde çekimlenen eylem; hareketi, işi, oluşu, kılışı tarz-zaman-kişi üçgeninde belirtir. Bu özellikteki eyleme bitmiş eylem, çekimli eylem adı verilir. Buna göre bitmiş eylem, a. hareket, b. hareketin yapılma zamanı, tarzı, c. hareketi yapan kişi olmak üzere üç bilgi sunar bize. Bir başka deyişle bitmiş eylemde hareketin ne zaman, ne biçimde gerçekleştiğini, ya da gerçekleşeceğini gösteren zaman / tarz ögesi ile özneyi veren kişi eki bulunur.

Dilbilgisi kitaplarımızda kip ve zaman kavramları farklı biçimlerde ele alınmış, çoğu defa birbirine karışmıştır. Kimi araştırmacılar kip ve zamanı ayrı ayrı ele alırken, kimi araştırmacılar iç içe düşünmüşlerdir. Sonuçta birbiriyle uyuşan ve uyuşmayan birçok tanım, birçok bakış açısı ortaya çıkmıştır. ¹ Konuyla ilgili görüşler pek çok makale ve dil bilgisi kitabında yer almıştır. Bu nedenle yeni yayınlardan iki görüşü buraya aktarmakla yetineceğiz.

Zeynep Korkmaz; “Kip, kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılışın, konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir.Fiiller şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmek için belirli anlatım kalıplarına girerler. İşte bu anlatım kalıplarına kip, bu kavramı karşılayan eklere de kip ekleri diyoruz.” (KORKMAZ 2003: 569)

“Kipler zaman ekleriyle birleşmeden kendi varlıkların ortaya koyamadıkları için, çekimli bir fiilin bir yargı kalıbı içinde mi yoksa bir niyet, bir tasarlama kalıbı içinde mi olduğunu ancak zaman ve tasarlama ekleri belli ettiğinden, bir noktada zaman ve kip kavramı iç içe girmiş bulunmaktadır. Daha doğrusu fiildeki kip, kendi varlığın ancak zaman ekleri ile ortaya koyabilmektedir. Buna göre kip, şekil+zaman kavramlarının bileşiğidir.” (KORKMAZ 2003: 570)

* Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C. LXXXVIII, S. 635, s. 678-686’da yayımlandı.

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri / Fatma Türkyılmaz Tasarlama Kiplerinin İşlevleri / Ertuğrul Yaman, Bildirme Kiplerinde Zaman Kaymaları ve Fonksiyon Değişmeleri

Süer Eker; “Türkçede eylem söz dizimsel yapılarda temel olarak zaman ve tarz, görünüş, çatı, kip kategorilerine göre çekime girer. Eylemde zaman, tümce içinde yüklem bildirdiği eylemin ilgili olduğu zaman kesitidir.” (EKER 2003: 299) açıklamalarıyla konudaki görüşlerini ortaya koymaktadırlar.

Araştırmalarda karşılaştığımız bilgiler, birbiriyle örtüşmeyen görüşler olmakla birlikte genel kanı; bildirme kiplerinde zaman kavramının oluşu, dilek kiplerinde ise, zaman kavramının bulunmayışı biçimindedir.

Zaman, bir işin, bir oluşun, bir kılışın gerçekleşme sürecidir. Fuat Bozkurt; “Zaman, belleğimizin yarattığı, başı ve sonu olmayan soyut bir süredir. Dilbilgisinde zaman, eylemin yapılmakta olduğunu, yapıldığını, yapılacağını bildiren soyut süre kavramıdır.” (BOZKURT 1995: 62); “Dilbilgisi açısından zaman, insanoğlunun olayın gerçekleşme sürecini algılama ve yansıtma biçimidir. Bu yüzden dilden dile zamanlar değişir.” (BOZKURT 1995: 204) biçiminde tanımlamaktadır zamanı.

Bir işin, oluşun, kılışın gerçekleşmek için iki şeye ihtiyacı vardır. Bunlardan biri zaman, diğeri hareketi yapacak olandır. Ancak eylemde bulunması gereken zaman ve kişi kavramı çok soyut konumdadır. Adını koymak, belirlemek mümkün değildir. Bu nedendir ki, tüm eylem kökleri çatı bakımından etken sayılır. Öyleyse **tüm eylem kök ve gövdesinde kestirilemeyen soyut bir zaman kavramı ile onu gerçekleştirecek kişi / nesne vardır** diyebiliriz. Çünkü hareketin gerçekleşmesi için bu kaçınılmazdır. Zaman yoksa, hareket de yoktur. Yapan yoksa hareket de yoktur. Zaman eklerinin işlevi, eylemde var olan zamanı bir ölçüde somutlaştırmak, belirgin kılmak, geçmiş-şimdi-gelecekte oluşan zaman çizgisi içinde bir yere oturtmaktır. Kişi eklerinin görevi de eylemde var olan yaparı açığa çıkarmaktır. Muharrem Ergin, bunu şöyle açıklamaktadır: “Fiil kök ve gövdesinin karşıladığı hareketi nesnelere birtakım şekiller içinde yaparlar. Mücerret hareket ancak birtakım kalıplara, birtakım şekillere dökülerek nesnelere bağlanır. Nesnelere bağlanmak, kullanım sahasına çıkmak üzere mücerret hareketin girdiği bu kalıpları, bu şekilleri karşılamak için fiil kök veya gövdesi şekil ekleri olarak fiil şekilleri veya fiil kipleri dediğimiz gramer şekillerine girerler.” (ERGİN 1998: 288)

soyut

↑	getir-	hareketin zamanı ve yaparı belirsizdir
↓	getirdim	hareketin zamanı geçmiş, kişisi söz söyleyen olarak somutlaştırılmış
↓	dün ben getirdim	hareketin zamanı geçmiş içinde bir dilime oturtulmuş, kişisi söz söyleyen olarak somutlaştırılmış

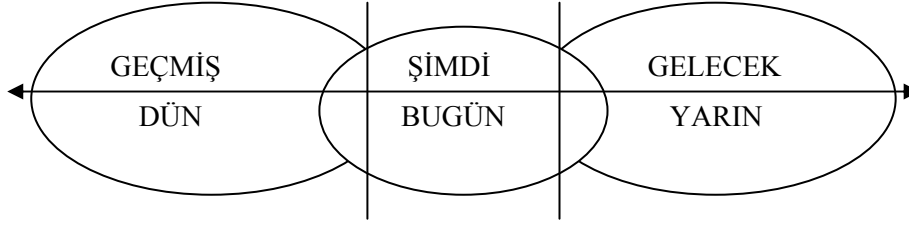
somut

Görüldüğü gibi, eylemin zamanı yukardan aşağıya soyuttan somuta doğru bir akış içindedir.

Dilbilgisinde üç zaman diliminden söz ederiz: Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman. Geçmiş zaman; sözün söylendiği andan geriye, başlangıca doğru uzanan çok geniş, sonu belli olan; ama başı belli olmayan bir zaman dilimidir. Türkçede {-mİş}, {-Dİ} ekleri geçmiş zamanı anlatmak için kullanılır. Geçmiş zamanda, içinde bulunduğumuz ana göre yakınlık ve uzaklığı değişen pek çok kesit vardır.

Gelecek zaman; içinde bulunduğumuz andan sonsuza doğru uzanan, başı belli; ama sonu belli olmayan bir zaman dilimidir. Türkçede bu zamanı anlatmak için {-EcEk}’ten yararlanırız. Bunun da içinde pek çok zaman kesiti vardır.

Şimdiki zaman ise, içinde bulunulan andır. Çok kısadır. Ancak şimdiki zaman eki olarak kullandığımız {-yor} ve {-mEktE}, içinde bulunduğumuz anla birlikte süreklilik de ifade ederler. Öyleyse söz konusu ekler, geçmişte başlamış, gelecekte bitecek olan eylemleri anlattığına göre bunların bir ayakları geçmişte, bir ayakları gelecektedir diyebiliriz. Dolayısıyla şimdiki zaman geçmiş ile gelecek arasındaki bir köprü konumundadır.

Zaman eklerinin bildirdiği bir ölçüde somut olan bu zaman, zaman ifade eden sözcüklerle biraz daha netleştirilerek darlaştırılır. Sözün söylendiği ana olan yakınlığı ya da uzaklığı belirtilir. Çünkü o büyük zaman dilimleri içinde başka kesitler vardır. Dil, hangi zaman ekleriyle zaman bildiren hangi sözcüklerin kullanılacağını belirlemiştir. Dolayısıyla her sözcük –iki grubun da temel işlevleri dikkate alındığında- her ekle aynı düzlemde kullanılamaz.

geçmiş zaman {-Dİ}, {-mİş}: biraz önce, birazdan, demin, dün, dün gece, geçen akşam, geçenlerde, geçen hafta, saatlerce, bir ay içinde, bildir, iki sene evvel, eskiden, önceleri, birdenbire, (içinde bulunulan andan önceki) sabah, akşam, akşam vakti, akşam üstü, gece, sabahleyin, öğleden sonra vb.

şimdiki zaman {-yor}, {-mEkTE}: şu anda, şimdi, henüz, bugün, hâlâ vb.

gelecek zaman {-EcEK} : akşama, akşama doğru, sabaha karşı (içinde bulunulan andan sonraki), yarın, biraz sonra, ertesi gün, yaza doğru, iki yıl sonra vb.

Aslında zaman ifade eden sözcüklerin yaptığı somutlaştırma işi, çok da açık değildir. Bunların işlevleri zamanı somutlaştırmaktır; ama her zaman gerçek bir somutlaştırma sağladıkları söylenemez. Bir ölçüde kapalı kalabilmektedir. Eğer konuşma ortamının bir parçası isek, *dün, yarın, iki sene sonra* vb. yapıların işaret ettiği zamanı net olarak kavrayabiliriz. Örneğin; “*Yarın sizi arayacaklar.*” cümlesinde verilen zaman, cümlenin görüldüğü ya da duyulduğu yere göre değişmektedir. Herhangi bir yazılı metinde geçiyorsa, *yarın* ile hangi tarihi işaret ettiğini kestirmek neredeyse imkansızdır. Ancak bizim bulunduğumuz bir ortamda söylendiyse, onu dil dışı göndermeler yardımıyla içinde bulunduğumuz günün bir sonrası olarak algılarız.

Dilek-şart, istek, gereklilik, emir kipi olarak adlandırılan dilek kiplerinde ise, eklerin zaman kavramını göstermediği ulandıkları eyleme istek, koşul, gereklilik, emir ana başlıkları altında sitem, tehdit, öfke, küçümseme, zorunluluk, şaşkınlık, beklenmezlik, alay, sabırsızlık, dikkat çekme, önemseme, üsteleme vb. anlam özellikleri kattığı belirtilir. Hatta kimi. dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlerde zaman kavramının olmadığını ileri sürer. Fuat Bozkurt; “*Kip eylemde konuşucunun tavrını yansıtan bir anlatım inceliğidir. Kişisel duygular, niyet, istek kiple yansıtılır. Kip olayın hangi ortamda geliştiğini bildirir. Kiple zaman kavramını birbirine karıştırmamak gerekir. Kip demek zaman demek değildir. Kip, zamanın üstünde bir kavramdır. Her zamanda kip bulunur, ama her kipte zaman bulunmaz. Bildirme kipleri zaman kavramını taşırlar. Ancak dilek kiplerinde kesin bir zaman kavramı bulunmaz.*” (BOZKURT 1995: 49) demektedir.

Kimi araştırmacılar da zaman ögesinden yoksun olmadıklarını belirsiz gelecek veya şimdiki zaman ifade ettiklerini; kimi de cümlede yer alan zaman ifade eden sözcükler ve diğer birimlerle zamanın sağlandığını ileri sürerler.

“*Tasarlama kipleri, şekil gösteren belirli ekler ile kurulur. Bu ekler, haber kiplerinde olduğu gibi açık ve belirli bir zaman kavramı taşımazlar. Ancak, zaman ögesinden de tümüyle yoksun değildirler. Çünkü, bu kipler, konuşana ait bir eğilimi, bir isteği, bir emri ya da bir gerekliliği dile getirdikleri için, gerçekleşme şartları bakımından dolaylı da olsa yine belirsiz bir gelecek veya şimdiki zaman içerirler.*” (KORKMAZ 2003: 647)

“*Bildirme kiplerindeki gibi açık bir zaman ifadesi olmamasına rağmen, tasarlama kiplerinde ‘kendini belli etmeyen, açık olmayan’ bir gelecek veya geniş zamandan söz edilebileceği birkaç*

araştırmacı tarafından savunulur. Gerçekten de ilgili bölümlerde görüleceği gibi emir, istek, şart ve gereklilik kiplerinde gelecek zaman işlevini tespit ediyoruz. Hatta örnek sayısı az olsa da geçmiş zaman ifadesi, tasarlama kiplerinde görülür." (TÜRKYILMAZ 1999: 10)

"Tasarlama kiplerindeki zaman kavramının belirlenmesi genellikle zarflar yardımıyla olur. Cümlede gelecek zaman ifadesi veren başka kelimelere veya metnin bütününe bağlı olarak da tasarlama kiplerinde zaman ifadesi tespit edilebilmektedir." (TÜRKYILMAZ 1999: 10)

Dilek kiplerinde zaman kavramının olmayışı, bu çekimdeki eylemlerde zaman kavramının olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim pek çok araştırmacının benimsediği gibi belirsiz gelecek zaman, şimdiki zamanı işaret edişlerinin temelinde eylemde var olması gereken zaman kavramı yatmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi bir işin, oluşun, kılışın gerçekleşmesi için *zaman ve hareketi yapan* olmazsa olmaz türünden bir koşuldur. Bu nedenle ister eylem kökü, ister eylem gövdesi, isterse bileşik eylem tabanı olsun, tüm eylemler, içlerinde bir zaman kavramı taşırlar ve edilgenlik eki almamış tüm eylemler etkendir. Ne var ki, eylem tabanlarında zaman da, kişi de soyuttur. İşte eylemlerin aldıkları zaman / kip + kişi eklerinin temel görevleri; eylemde zaten var olan zaman ve kişiyi bir derece somutlaştırmaktır. Eğer aksi olsaydı, yani zaman bildirme işi yalnız zaman / kip ekleriyle sağlanmış olsaydı; "*Dün bize gelip gördüğün adam, yarın gidecek*". "*Haberi alınca kendimi bir solukta evde buldum.*", "*İçeri girerek annemi sordum.*", "*Pazarda karşılaştığın kadın, bu eve gelmemeli*", "*Sizi gördüğüm sürece genç kalayım.*", "*Bari öğretmen içeri girince susunuz.*" "*Babam gelince tiyatroya gitsek.*" vb. cümlelerde yer alan bitmemiş eylemlerin zamanlarından söz edemeyiz.

"*Dün bize gelip gördüğün adam, yarın gidecek.*" cümlesinde zaman ifade eden iki sözcük (dün-yarın), zaman gösteren bir ek {-EcEK} bulunmaktadır. Burada *gelip* ulacının, *gördüğün* ortacının zamanı *dün* sözcüğü ile somutlaştırılmış; zaman geçmişe götürülmüş, geçmiş içinde bir yere –sözün söylendiği anın bir öncesi güne- yerleştirilmiştir. Burada {-DİK} ortaç ekinin katkısını da unutmamakla birlikte eylemin muhtaç olduğu, bünyesinde belirsiz olarak barındırdığı zaman kavramının rolü büyüktür. "*Haberi alınca kendimi bir solukta evde buldum.*", "*İçeri girerek annemi sordum.*" cümlelerinde *alınca, girerek* ulaçlarının ne zaman gerçekleştireceğini açıkça belli edecek zaman zarfı yok. Fakat cümlelerin diğer birimleri özellikle bitmiş eylem, söz konusu hareketlerin geçmişte kaldığına açıklamaya yardım etmektedir. "*Pazarda karşılaştığın kadın, bu eve gelmemeli*", "*Sizi gördüğüm sürece genç kalayım.*", "*Bari öğretmen içeri girince susunuz.*" "*Babam gelince tiyatroya gitsek.*" cümlelerinde gördüğümüz eylemsilerde;

karşılaştığın, geçmiş zaman, gördüğüm, geniş zaman,
girince, gelecek zaman, gelince, gelecek zamanı işaret etmektedir.

Görüldüğü gibi yargısız eylemlerin bile zamanından söz edildiği bir ortamda dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlerin zamanından nasıl söz edilemez? Ya da nasıl bir belirsizlikten söz edilir? Dil birimlerini adlandırırken ilişki kurdukları diğer dil birimlerinden destek alırız. Çünkü hiçbir dil birimi –buna cümle de dahil– iletişimde tek başına kullanılamaz. Her dil birimi, bir diğerinin bildirdiği bilgiyi desteklemek üzere vardır. Bu nedenle **dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlerde, onların kurdukları cümlelerde zaman ifade eden sözcükler / sözcük öbekleri olsun olmasın bir zaman diliminden söz edilebilir. Hem de belirsiz değil; belirli zaman diliminden. Bu; gelecek zamandır.**

Aşağıdaki cümlelerde zaman zarfları yer almıyor. Dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlerin anlam özelliklerini bir yana bırakarak yalnız gösterdikleri, işaret ettikleri zamanı cümleyi oluşturan dil birimlerinin katkısıyla belirlemeye çalışalım.

{-mElİ}

Yaşadığımı, ben de saadetimi düşünmeliyim.

Mes'ut İnsanlar Fotoğrafhanesi-Ziya Osman Saba

Biraz dolaşmalı.

Erzurumlu Tahsin-Ahmet Hamdi Tanpınar

{-Ø}, {-sİn}, {-İn}, {-İnİz}

Al şu iki buçuk lirayı .

Abbas-Cahit Sıtkı Tarancı

- Yaşa be Abbas!* Abbas-Cahit Sıtkı Tarancı
- Bir kere suyumuz alışmayagörsün.* Dülger Balığının Ölümü-Sait Faik Abasıyanık
- Oğlum başın darda kaldığı zaman bu iki kılı birbirine çakarsın; bir dudağı yerde, bir dudağı gökte bir Arap çıkar karşına! Korkmayasın!* Abbas-Cahit Sıtkı Tarancı
- Ağarmış saçlarımla, biraz bezgin duruşuma bakmayın* Mes'ut İnsanlar Fotoğrafhanesi-Ziya Osman Saba
- Buraya fotoğraf çekirtmek üzere gelmiş olduğunuzu unutun!* Mes'ut İnsanlar Fotoğrafhanesi-Z. O.Saba
- Lütfen, zorla gülümsemeyin!* Mes'ut İnsanlar Fotoğrafhanesi-Ziya Osman Saba
- Susunuz, çok rica ederim susun.* Erzurumlu Tahsin-Ahmet Hamdi Tanpınar
- {-Eyİm}, {-Elİm}
- İsterse sahici sulu bir dost olsun, isterse kimseler olmasın, kendi kendime kulağıma hişt hişt diyen bir divane olayım,ben aldırılmayacağım.* Dülger Balığının Ölümü-Sait Faik Abasıyanık
- Haydi bakalım marrrş.* Abbas-Cahit Sıtkı Tarancı
- Polise mi haber verelim?* Hasta Kumarbazın Ölümü-Necip Fazıl Kısakürek
- {-sE}
- Hayırlısı ile şu dünya vaziyeti bir düzelse de, seni memleketine, tarlana, çiftliğinin, çubuğunun başına, çoluk çocuğunun yanına göndersek!* Abbas-Cahit Sıtkı Tarancı
- Okuyucularınıza saygı göstersenize!* Hâmit İçin Bir Yazı-Memduh Şevket Esendal
- Örneklerde gereklilik kipi çekimine girmiş *düşünmeliyim, dolaşmalı*; emir kipi çekimine girmiş; *al, yaşa, alışmayagörsün, korkmayasın, bakmayın, unutun, gülümsemeyin, susun, susunuz*; istek kipiyle çekimlenmiş *olayım, bakalım, verelim*; dilek-şart çekimine girmiş *düzelse, göndersek, gösterseniz* eylemlerinde sözün söylendiği andan sonraki bir zamana, yani gelecek zamana işaret vardır. Üstelik bu, belirsiz değil; aksine çok nettir.
- Fuat Bozkurt, “*Bu akşam kimin oltasını **seçmeli** de artık **bitirmeli** bu yorucu ömrü.....” Yukarıdaki parçada “bu akşam” sözünü çıkarırsak *olayın ne zaman yapılması gerektiğini anlayamayız.* (BOZKURT 1995: 51) demektedir. Halbuki bu cümlelerde “bu akşam” yapısı çıkınca da gelecek zamana işaret vardır. Olay sözün söylendiği andan sonraki bir zaman diliminde gerçekleşmek zorundadır.*
- Geçmiş zaman kavramı, dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlere, hikâye ve rivâyet ekleri de dediğimiz ek-eylemin geçmiş zamanlarıyla kazandırılır.
- {-sE-y-dİ}, {-sE-y-mİş}, {-mElİ-y-dİ}, {-mElİ-y-mİş} {-sİn-dİ}, {-sİnErmİş}, {-E-y-dİ}, {-E-y-mİş}
- Keşki ona hiç rastgelmeseydi.* Yataklı Vagon Yolcusu-Bekir Sıtkı Kunt
- Mümkünü olsaydı da balolara canlı balık sırtlarını yanar döner renkleriyle gidebilselerdi bayanlar; balıkçılar milyon, balıklar şanü şeref kazanırdı.* Hişt, Hişt... - Sait Faik Abasıyanık
- Ne yapalım o da gelseymiş...*
- Vakit öğlendi. Bölük talimden dönmüş olmalıydı.* Abbas-Cahit Sıtkı Tarancı
- Bir yere çarpmamaya da dikkat etmeliydi.* Altı Ay Bir Güz-Bilge Karasu
- Şimdi anladım. Hepimiz gelmeliymişiz.*
- Bugün kimse ölmesindi.* Halaç-Sait Faik Abasıyanık
- Emir geldi. Mektup yazmasınlarmış.*
- Uslu uslu oturaydım, şüphesiz ki beni mektebe vermezdi.* Gecelerim-Ahmet Rasim

Dilek-şartın hikâyesiyle çekimlenmiş *rastgelmeseydi, olsaydı, gidebilselerdi*; dilek-şartın rivâyetiyle çekimlenmiş *gelseymiş*; gerekliliğin hikâyesiyle çekimlenmiş *olmalıydı, dikkat etmeliydi*; gerekliliğin rivâyetiyle çekimlenmiş *gelmeliymişiz*; emirin hikâyesiyle ² çekimlenmiş *ölmeseydi*; emirin rivâyetiyle çekimlenmiş *yazmasınlarmış*; isteğin hikâyesiyle çekimlenmiş *oturaydım*; isteğin rivâyetiyle çekimlenmiş *yazaymışız* eylemlerinde olaylar sözün söylendiği andan önceki bir dilimde, yani geçmiş zamanda gerçekleşmiştir. Bunlarda hareketi geçmişe taşıyan {-Dİ} ve {-MİŞ} ekleridir.

Sonuç:

Bir işin, oluşun, kılışın gerçekleşmesi için *zaman ve hareketi yapan* olmazsa olmaz türünden bir koşuldur. Bu nedenle ister eylem kökü, ister eylem gövdesi, isterse bileşik eylem tabanı olsun, tüm eylemler, içlerinde bir zaman kavramı taşırlar ve edilgenlik eki almamış tüm eylemler etkindir. Ne var ki, eylem tabanlarında zaman da, kişi de soyuttur. İşte eylemlerin aldıkları zaman / kip + kişi eklerinin temel görevleri; eylemde zaten var olan zaman ve kişiyi bir derece somutlaştırmaktır. Cümlelerde bulunan zaman bildiren yapılar da, zaman / kip eklerinin bildirdikleri bir ölçüde somut olan zamanı iyice belirginleştirmek için görev alırlar. Yargısız eylemlerin bile zamanından söz edildiği bir ortamda dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemlerin zamanından söz etmek kadar doğal bir durum yoktur. Dilek kiplerinde zaman kavramının olmayışı, bu çekimdeki eylemlerde zaman kavramının olmadığı anlamına gelmemektedir. Dil birimleri adlandırılırken ilişki kurdukları diğer dil birimlerinden destek alınır. Çünkü en küçüğünden en büyüğüne hiçbir dil birimi iletişimde tek başına kullanılamaz. Her dil birimi gücünü, varlık nedenini başka bir dil birimine borçludur. Bu nedenle, **kurdukları cümlelerde zaman ifade eden sözcükler / sözcük öbekleri olsun olmasın dilek kipleriyle çekimlenmiş eylemler, gelecek zamanı işaret ederler. Bunlara geçmiş zaman kavramını ancak hikâye ve rivâyet ekleriyle verebiliriz.**

Kaynakça

- Adalı, Oya (1979); *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Ankara: TDK Yayınları
- Atabay, Neşe ve diğerleri (yöneten: Doğan Aksan) (1983); *Sözcük Türleri*, Ankara: TDK Yayınları:421,
- Banguoğlu, Tahsin (1974) *Türkçenin Grameri*, İstanbul: Baha Matbaası
- Bilgegil, Kaya (1963); *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Güzel İstanbul Matbaası
- Bozkurt, Fuat (1995); *Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Cem Yayınevi
- Cemiloğlu, İsmet (2001); *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, Ankara: TDK Yayınları:790
- Demiray, Kemal (1970) *Temel Dilbilgisi*, İstanbul
- Ediskun, Haydar (1988); *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Eker, Süer (2003); *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları:7, 2. baskı
- Ergin, Muharrem (1998); *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basın/ Yayım/ Tanıtım
- Gencan, Tahir Nejat (1979); *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yayınları, 4.baskı
- Gülensoy, Tuncer (2000); *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları: 307, Kaynak Eserler: 96
- Gülsevin, Gürer (1997 a); *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK Yayınları:673
- Gülsevin, Gürer (1990 b); *Türkçede -sA Şart Gerundiumu (zarf-fiil) Üzerine*, *Türk Dili Dergisi*, S. 467, s.276-279, Ankara: Türk Dil Kurumu

² Dilbilgisi kitaplarında emir kipinin birleşik çekimi yer almaz. Ancak az da olsa yazılı metinlerimizde bu çekime rastlayabiliyoruz.

Gülsevin, Gürer (1997 c); Türkiye Türkçesinde Zaman ve Kip Çekiminde birleşik Yapılar Üzerine, (VIII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 1999) *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* , s. 215-224, Ankara: Türk Dil Kurumu

Gülsevin, Gürer (1999 ç); Eski Türkiye Türkçesi İstek Kipi Üzerine, *Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi Kongresi*, İstanbul

Gülsevin, Gürer (2002 d); Eski Türkiye Türkçesinde İstek Kipi Üzerine, *İlmi Araştırmalar, C. XIII*. İstanbul

Hengirmen, Mehmet (1997); *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınları

Karahan, Leyla (1998); *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları:58, Kaynak Eser:2

Karasu, Bilge (1996); *Altı Ay Bir Güz*, İstanbul: Metis Yayınları

Koç, Nurettin (1996); *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi

Korkmaz, Zeynep (2003); *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları:827

Kurum Yayını: TDK (1999) *Türk Gramerinin sorunları II*, Ankara: TDK Yayınları:718

Kurum Yayını: TDK (2000); *Güzel Yazılar-Hikâyeler I*, Ankara: TDK Yayınları: 641, Güzel Yazılar Dizisi: 2

Şimşek, Rasim (1987); *Örnekleriyle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş.

Türkyılmaz, Fatma (1999); *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*; Ankara TDK Yayınları: 729

Yaman, Ertuğrul (1990); *Bildirme Kiplerinde Zaman Kaymaları ve Fonksiyon Değişmeleri*

Zülfikar, Hazma (1980); *Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları